

A szamojéd népek irodalmáról

A szamojéd népek a magyarok távoli rokonai. Egy nyelvcsaládba tartozunk, valamikor, mintegy 6-7 ezer esztendővel ezelőtt egy nyelven beszéltünk. A különválás óta eltelt sok ezer év, az eltérő körülmények az okai annak, hogy manapság már egyáltalán nem értjük egymás nyelvét. A szamojéd népek Szibériában élnek, de a nyenyeczek egy része a Szovjetunió európai felére költözött át. Lélekszámuk alapján a kis népek közé tartoznak, hiszen legnagyobb népcsoportjuk, a nyenyeczek száma is alig haladja meg a húszszázat.

A szamojéd népek gazdag népköltészete az egy évszázad óta tartó kutatások eredményeképpen a szakemberek előtt eléggé ismert, legalábbis a nyenyecéké. A többi, még kisebb szamojéd nép (enyec, nganaszan, szölkup) folklórjáról jóval kevesebbet tudunk. A nyenyec népköltészet alkotásai közül nagyon sok megjelent, elsősorban a finn M. A. Castrén, T. Lehtisalo s a szovjet Kuprijanova gyűjteményeiben. Magyarul viszont eléggé mostohán kezelt terület, pedig mennyi szépség van ezekben az alkotásokban. Az Európa Kiadó által gondozott Népek meséi sorozatban a közeljövőben lát napvilágot egy szamojéd mese- és mondagyűjtemény.

Még ismeretlenebb a szépirodalmuk. Sokakban felmerülhet a kérdés: van-e egyáltalán? Van, s ebből már nálunk is jelentek meg szemelvények. Először éppen a *Tiszatájban* (1972/2.), s a közelmúltban kiadott *Medveének* című antológiában, amely a legbővebb és legsokoldalúbb válogatása a kis finnugor, illetve uráli népek népköltészetének, szépirodalmának.

Ha a szamojéd népek irodalmáról beszélünk, ezen tulajdonképpen csupán a nyenyec szépirodalmat értjük. A szamojédokat, illetve a nyenyeceket fiatal írásbeliségű népnek nevezik. Szépirodalmuk csak a Nagy Októberi Forradalom után bontakozott ki.

Ahhoz, hogy egyáltalán az irodalom megszületéséről beszélni lehessen, meg kell teremteni az írásbeliséget. A szamojéd népek, sok más nemzetiséggel együtt, a forradalom előtt nem rendelkeztek írásbeliséggel. Mindössze néhány egyházi könyvecskét nyomtattak ki például szölkup nyelven, az orosz ábécén alapuló írással. Az ábécé, az írás megalkotásának viszont alapvető feltétele a nyelv jó ismerete. A forradalom előtt a szamojéd nyelvek grammatikája csak Castrén munkáiban, illetve egy-két kéziratot vázlatban voltak meg. A nyelv gyakorlati felmérése csak azután kezdődhetett meg, hogy a kis népek fiai lehetőséget kaptak a tanulásra. Az új, nemzeti értelmiség bevonása a munkába gyümölcsöző volt.

Csupán a két legnagyobb lélekszámú szamojéd nép, a nyenyec és a mintegy ötezer lelket számláló szölkup számára alkották meg az ábécét. A kezdeti időszakban tankönyvek, népmesék sorát jelentették meg e nyelveken. Sajnos, a szölkup írásbeliség megrekedt a néhány iskolai kiadványnál, s még mielőtt a helyi értelmiség megerősödhetett volna, szépirodalmi alkotások születhettek volna, az ábécé csupán kultúrtörténeti érdekességgé vált. Ezzel szemben a nyenyec ábécé — kezdetben latin, majd cirillbetűivel — egyre inkább virágzó irodalom alapjává izmosodott.

Az irodalmi nyelv megeremtése után annak megerősítése a következő feladat. Ennek több módja van: a népnyelv kincseit lehet felhasználni, sokat kell fordítani. Így nem is csoda, hogy az első években sok folklóranyag látott napvilágot nyenyec nyelven, s aztán megjelentek népszerű orosz nyelvű alkotások fordításai is.

A nyenyec irodalom uralkodó műfajai a líra és a novella. Azt hiszem, természetesnek vehetjük, hogy egy irodalom ilyen fiatalon nem a regénnyel vagy a drámával kezdi. Bár érdekességként megemlíthetem, hogy a 30-as években az Ob torkolata közelében fekvő Szalehardban megjelent *Ivan Noho* nyenyec író drámája, a

Sámán. Sajnos, egyelőre képtelenség hozzájutni, csupán létezéséről tudunk. Azóta is csak egyetlen dráma — Isztominé — született ezen a tájon.

A nyenyec irodalom tulajdonképpeni megteremtője *A. P. Pírerka*. Ő népének első polihisztora. A forradalom után egyetemet végzett Moszkvában. Ő volt az első nyenyec, aki anyanyelvén beszélt a moszkvai rádióban. Az egyetem elvégzése után visszatért szülőföldjére, részt vett a szövetkezetesítés munkájában. Aztán újra a tudományos munka... Aspirantúrára megy. Hamarosan tankönyveket, szótárakat, meseköteteket ad ki. Sokat fordít. Emellett írni is maradt ideje. *Vedo legkisebb fia* című önéletrajzi kisregényéből magyarul is olvashatunk az említett Medveének című antológiában. Rendkívül termékeny életét a II. világháború törte ketté.

A nyenyec irodalom most még elsősorban élményirodalom. Alkotói újra meg újra felfedezik a szülőföldet, az ott élő embereket. Látják a változásokat, megörökítik a régi életforma maradványait. A fiatalabbak számára (*Lapcuj, Ledkov, Juganpelik*) a hagyományok megőrzésének felismerése új élmény, az idősebb írónál (*Pírerka, Isztomin*) a múlt még átélt valóság.

Azok neve, akik a nyenyec irodalmat művelik, már eléggé ismert a Szovjetunióban, de legalábbis Szibéria legjobb írói, költői közt tartják őket számon. Valamennyien hamisítatlanul északi írók, a tundra, a sarkkörü vidék, népük szerelmesei.

Vaszilij Ledkov versei különböző antológiákban, folyóiratokban (Szever, Ural stb.) és önálló kötetekben jelennek meg. Elsősorban költő, nyenyecül és oroszul versel. Mindkét nyelven jelentek meg alkotásai. A lírai köteteken kívül jelentős 1970-ben kiadott kisregénye is (*A foglyul ejtett kékség*). Ledkov költészete a tundra költészete. Verseiből kimondottan és kimondatlanul is árad a szülőföld, a másoknak talán oly ridegnek és hidegnek tetsző tundra szeretete. Ledkov látja és láttatja e táj varázsát, a zord éghajlat ellenére előbukkanó humánumát.

*Ha kebledben igaz szív
dobog, ne félj, csak gyere!
Itt barátságos és lágy
a hó, a szél, a tenger.
És a tundrában
baj sohasem eshet veled,
itt a nap éjfélkor is
csak érted kel fel,
Ember!*

*Hazával csak egyszer áld meg az élet,
hozzád fonódom örökre, szülőföldem,
mint ahogyan a talajba a fenyők,
a jeges tundrába belegyökereztem.*

De az északi föld nemcsak a rénpásztorok, az északi fény, a hóviharok vidéke. Új élet kezdődött itt. Ledkov költői hitvallásának tartja ezt a változást bemutatni.

*Lépdelek a városka betonján,
mint a fókáé, jár körbe a szemem,
s a túloldaltól a geológus
kiált át, a tájba szerelmesen:
— Gáz! A mélyben olajóceánok!
Rólad szól, tundra az énekem.
Az égen az északi fény csillog,
de földi tüzek villognak ideleenn.*

*Leonyid Lapcuj*nak több mint tíz kötete jelent meg eddig. Lapcuj neve ismerősebben csenghet a hazai olvasók fülében is, hiszen a Tiszatáj említett számában megjelent két verse, s a Medveének is közli három költeményét.

Lapcuj lírája harsányabb, mint Ledkov finomultabb, árnyaltabb költészete.

Politikai mondanivalója közvetlenebbül fejeződik ki, nincsenek áttételei. A régmúlt és a jelen szembeállítás a nem egyértelműen a régi elmarasztalása. A történelmi múlt haladó eseményeinek, Vavljó Nyenyang nyenyec fölkelő emlékének szenteli egy versét.

Lapcuj Tundra című kötetében egy poémát is olvashatunk (*Apó*). Egy béna kisfiú sok szenvedés és megpróbáltatás után elvégzi a tanítóképzőt, rajztanár lesz. Megörökíti rajzain a hazai tájat, a zajló folyót, az öreg nyenyecet, aki egy emberöltő vándorélete után beköltözik a falusi házba, és a folyóba veti házi istenét. A két kor vízvázlasztóját megörökítő művész-tanító abban bízik, hogy öregkorában tisztelni fogják munkásságáért.

Legújabb nyenyec nyelvű verseskötete *Many jav* (Az én földem) címmel 1973-ban látott napvilágot. Ugyancsak 1973-ban jelent meg oroszul *Jedejka* című kötete, mely egy nyenyec kisfiú életét mutatja be. A *Jedejka* jelentése: új ember. Arról mesél a poéma, hogyan él, tanul ma a tundralakó gyermek. A több mint félszáz lapos poéma sok önéletrajzi motívumot is tartalmaz. A múlt év végén a legjobb ifjúsági mű címét nyerte el a Szovjetunióban.

Lapcuj prózát is ír. A nyenyec irodalom egyik legszebb novellája *Az ember született*, melyben megható líraisággal, a népköltészet elemeinek felhasználásával mondja el, hogy lát napvilágot egy kis emberke a tundrán.

*Ivan Juganpelik*nek két kötetéről van tudomásom. Az egyik 1962-ben jelent meg *Északi gyermekek*, a másik 1969-ben *Északi fény* címmel. Verseiben gyakran él az ősi nyenyec népköltészet formái, ritmikái elemeivel.

A nyenyec líra ifjú képviselői között említésre érdemes *Picskov*, *Szalingyer*, *Jando*, *Laptangyer*. Róluk azonban nagyon keveset tudunk, mindössze egy-két versük ismert. A *Nyarjana Ngerm* (Vörös Észak) című nyenyec nyelven megjelenő újság nyenyec költők verseiből is közöl összeállítást.

A tundra novellistája *I. Isztomin*. A komi—nyenyec házasságból született író-költő komi, nyenyec és orosz nyelven egyaránt műveli az irodalmat. Bár versei is jelentek meg, ő elsősorban novellista. A régi és az új életforma, szokások közti különbséget, az ebből eredő összeütközéseket emberi melegséggel, humoros keretek között ábrázolja. Kitűnő példa erre a *Medvéének* című antológiában megjelent Szilveszteri mulatság. Érdemes volna magyarra fordítani néhány más novelláját, például a *Legendát*, a *Pronykát*, és *Az utolsó vándorút* című kisregényét.

A kiemelkedő nyenyec írók, költők a lírát és a kisprózát művelik. A dráma — talán csak egyelőre — teljesen háttérben maradt.

Lapcuj és Juganpelik költészetükön túl is részt vesznek szűkebb hazájuk kulturális életének szervezésében. Ők ketten a szerkesztői a már említett Nyarjana Ngerm című lapnak, mely hetente egyszer jelenik meg nyenyec nyelven. Többször közölnek egy-egy verset is, nemegyszer pedig egész oldalnyi válogatást nyenyec nyelvű költeményekből. Az időről időre megjelenő kötetek, antológiák mellett ez a leghatásosabb módja az irodalom népszerűsítésének, hiszen ez az újság gyakorlatilag a körzet minden nyenyec nyelven értő lakójához eljut. A Jamal-Nyenyec Nemzetiségi Körzet központjában, Szalehardban napi félórás nyenyec nyelvű helyi rádióadás is hallható. Nem kell félnünk e nemzeti nyelvű, fiatal írásbeliségű irodalom torzóban maradásától.